

РОЗРОБКА ТЕХНОЛОГІЇ ТА ОБЛАДНАННЯ ДЛЯ ОДЕРЖАННЯ СКЛАДНИХ ДИСПЕРСНИХ СИСТЕМ З БІОАКТИВНИМИ КОМПЛЕКСАМИ

Л.М. Грабов, кандидат технічних наук, ст. науковий співробітник,
Т.Л. Грабова, кандидат технічних наук, ст. науковий співробітник,
О.І. Шматок, науковий співробітник.

Інститут технічної теплофізики НАН України (ІТТФ НАНУ)

Експериментально досліджено вплив ефектів дискретно-імпульсного введення енергії в багатокомпонентні системи, реалізованих у дисково-циліндричних апаратах, на тепломасообмінні процеси одержання апі-препаратів.. Запропонована ДІВЕ-технологія дозволяє одержувати кінетично стабільні системи з високим вмістом біологічно-активних речовин.

The influence of the DPIE effects in the disc-cylinder apparatus on intensify heat-mass exchange processes of obtaining «вее»-drug is investigated. The proposed DPIE-technology has allowed to obtain kinetically stable system with a high content of biologically active substances.

Ключові слова: Тепломасообмін, ДІВЕ, дисково-циліндричний, гідродинаміка, структурований, біологічно-активний

Цінним джерелом біологічно-активних речовин та комплексів природного походження є продукти бджільництва (апі-продукти), зокрема, бджолиний підмор (тільця бджіл) та забрус.

Бджолиний підмор – найбагатша природна комора унікальних цілющих речовин з високим біоенергетичним потенціалом. Він є комбінованою (рослинного та тваринного походження) сировиною, який включає практично усі компоненти меду, пилка, маточного молочка, прополісу. Лікарські властивості обумовлені вмістом у його складі таких біологічно-активних речовин та комплексів, як хітин, меланін, амінокислоти, мінерали, вітаміни, ферменти, гормоноподібні речовини та т.і. (табл. 1) [1-6].

Таблиця 1 – **Склад вихідного бджолиного підмору, % [3]**

Сухий бджолиний підмор	Волога	Мінеральні речовини	Хітин	Білок	Меланіни
	8-10	2-3	10-12	50-80	20-30

Волокна, які є складовою бджолиного підмору, прекрасні сорбенти й звільняють організм від токсинів: ендогенних (продукти порушення метаболізму та запалення, надлишок холестерину і т.і.) та екзогенних (солі важких металів, радіонукліди, пестициди, гербіциди, алкоголь, медикаменти).

Хітиновий покрив бджіл містить цінні речовини: гепарини і гепариноїди, які придушують запальні процеси стабілізують кров'яний тиск, грають винятково важливу роль у підтримці рівноважного стану що згортає й протизгортання крові. При дослідженні бджолиного підмору з'ясували, що в ньому міститься досить велика кількість флавоноїдів та каротиноїдів (це речовини, що мають потужні антиоксидантні й антирадикальні властивості).

Забрус – верхні кришечки бджолиних стільників, основна складова якого – віск. Крім того, забрус містить прополіс, квітковий пилок, мед.

РОЗРОБКА ТЕХНОЛОГІЇ ТА ОБЛАДНАННЯ ДЛЯ ОДЕРЖАННЯ СКЛАДНИХ ДИСПЕРСНИХ СИСТЕМ З БІОАКТИВНИМИ КОМПЛЕКСАМИ

У воску виявлено великий вміст вітаміну А. Він досить повільно всмоктується в шкіру, утворюючи на ній як би захисну віскоподібну плівку, але при цьому не забиває пори. Крім своїх живильних і зм'якшуючих властивостей, бджолиний віск також виступає в якості гарної в'язкої, консервуючої й стійкої основи.

Мета і задачі лабораторних та експериментальних досліджень полягала в дослідженні можливості одержання нової багатокомпонентної структурованої м'якої лікарської форми (МЛФ) у формі гелю на основі продуктів бджільництва (табл. 2) з метою розробки теплотехнології та обладнання для продукування апі-препаратів.

Таблиця 2 – Композиційний склад модельного продукту

	<i>Субстанції</i>	<i>Серія випробувань №1</i>	<i>Серія випробувань №2</i>	
	<i>Найменування</i>	<i>Опис та фізичні властивості</i>		
1	2	3	<i>Масова доля, %</i>	
			4	5
1	Настоянка з біологічно-активними компонентами на основі бджолиного підмору	багатокомпонентна рідинна система з діючими речовинами є термолабільною	Настоянка з вмістом бджолиного підмору 6,6	Відфільтрована настоянка 5,3
2	Забрус	багатокомпонентна пластична система з діючими речовинами, з високою температурою плавлення 65...75 °С	3,3	2,5
3	Консервант	сольовий розчин	0,1	0,1
4	Масло м'яти перцевої	рідинна отдушка	0,1	0,1
5	Структуроутворювач	дрібнодисперсний порошок	1,5	1,3
6	Гліцерин	в'язка рідина (посилувач транспорту діючих речовин)	1,3	10
7	ПЕГ-400	рідина (компонент дисперсійного середовища)	0,7	5
8	Етанол 96%	рідина (екстрагент та компонент дисперсійного середовища)	2,6	3
9	Діметилсульфоксид	в'язка рідина (для підсилення впливу діючих речовин)	6,6	5
10	Нейтралізатор	рідина (регулятор водного показника для процесів структурування)	0,2	0,3
11	Вода дистильована	рідина (компонент дисперсійного середовища)	77	67,4

РОЗРОБКА ТЕХНОЛОГІЇ ТА ОБЛАДНАННЯ ДЛЯ ОДЕРЖАННЯ СКЛАДНИХ ДИСПЕРСНИХ СИСТЕМ З БІОАКТИВНИМИ КОМПЛЕКСАМИ

Оскільки попереднє очищення (промивання) підмору та його екстракту призводить до втрати біологічно-активних речовин (наприклад, зменшення вмісту суми флавоноїдів в апі-екстракті сягає більш ніж у 14 разів, а каротиноїдів – 1,8 рази) [6], тому для проведення досліджень було взято бджолиний підмор в інтактному (недоторканому) вигляді.

В основі одержання таких лікарських засобів лежить комплекс тепломасообмінних процесів: теплопередача при нагріванні/охолодженні або плавленні; диспергування (збільшення поверхні розділу фаз); гомогенізація; перемішування й розчинення; структурування; конвективна й молекулярна дифузія, а також перенесення речовини, що витягається із твердої фази в рідку, які лежать в основі процесу екстрагування.

Проведено 2 серії експериментальних досліджень, послідовність етапів яких наведено у табл. 3-6.

Таблиця 3 – Етапи проведення досліджень. Серія випробувань №1.

Компоненти та їх співвідношення	Тепломасообмінні та фізико-хімічні процеси	Тривалість процесу, доба	Температура сіміші, °С	Водневий показник, рН
I. Отримання екстракту на основі бджолиного підмору				
Бджолиний підмор : Спирт 45% 1 : 1	Настоювання (мацерація)	10-12	20	
Настоянка темно-коричневого кольору зі змоченими частинками тільць бджіл				6
II. Підготовка структуроутворювача				
Карбомер Дистильована вода 1 : 6	Нетривале перемішування Набряк частинок карбомеру та часткове розгорнення молекул (гідратація)	7	16-18	2
Концентрована настоподібна маса білого кольору : Дистильована вода 1 : 2	Гомогенізація та диспергування Інтенсивне перемішування		18-19	
В'язка дисперсія гідратованого карбомеру у воді				2,08
III. Плавлення верхніх кришечок бджолиних стільників				
Забрус	Нагрів суміші при перемішування	5 хв.	38-40	
Плинна багатокомпонентна адгезійна рідка суміш				
IV. Заклучний етап				
Послідовність вводу субстанцій у суміш наведено у табл. 4	Перемішування, гомогенізація, диспергування, структурування		18,5-19	табл. 4

Процеси перемішування, гомогенізації та диспергування, структурування здійснювались в об'ємі суміші лабораторним пристроєм занурюючого типу з одним роторно-статорним ступенем. Швидкість зсуву в такому пристрої становить 70?103 с-1. При обробці в середовищі виникають

РОЗРОБКА ТЕХНОЛОГІЇ ТА ОБЛАДНАННЯ ДЛЯ ОДЕРЖАННЯ СКЛАДНИХ ДИСПЕРСНИХ СИСТЕМ З БІОАКТИВНИМИ КОМПЛЕКСАМИ

зсувні напруги, які досягають 140 кПа, а частота пульсацій гідродинамічних параметрів потоку – до 1,7 кГц.

Процеси плавлення здійснювали автономно на лабораторній електроплитці ЕПЧ1-1,5/220.

Відрізняються серії досліджень організацією гідродинамічних та температурних умов процесів диспергування, гомогенізації, послідовністю введення компонентів у суміш та введення додаткового процесу грубої фільтрації для серії №2.

Таблиця 4 – Етапи проведення лабораторних досліджень. Серія випробувань №2.

Компоненти та їх співвідношення	Тепломасообмінні та фізико-хімічні процеси	Тривалість процесу, доба	Температура суміші, °С	Водневий показник, рН
I. Отримання екстракту на основі бджолиного підмору				
Бджолиний підмор 1 : Спирт 45% 1	Настоювання (маперація)	17-18	18-20	
Настоянка темно-коричневого кольору зі змоченими частинками тільця бджіл	Гомогенізація та диспергування Інтенсифікація екстрагування біологічно-активних речовин з бджолиного підмору	15-20 хв.	19	
Настоянка коричневого кольору	Фільтрація			4-5
II. Підготовка структуроутворювача				
Карбомер Дистильована вода 1 : 6	Нетривале перемішування Набряк частинок карбомеру та часткове розгорнення молекул (гідратація)	13	16-18	2
Концентрована настоподібна маса білого кольору Дистильована вода 1 : 4	Гомогенізація та диспергування Інтенсивне перемішування	5 хв.	21	
В'язка дисперсія гідратованого карбомеру у воді				3...4
III. Плавлення верхніх кришечок бджолиних стільників				
Забрус 1 : ПЕГ-400 2	Нагрів суміші при постійному перемішування		64-67	
Плинна багатоконпонентна адгезійна рідка суміш				
IV. Заключний етап				
Послідовність вводу субстанцій у суміш наведено у табл. 5	Перемішування, гомогенізація, диспергування, структуроутворення			табл. 5

РОЗРОБКА ТЕХНОЛОГІЇ ТА ОБЛАДНАННЯ ДЛЯ ОДЕРЖАННЯ СКЛАДНИХ ДИСПЕРСНИХ СИСТЕМ З БІОАКТИВНИМИ КОМПЛЕКСАМИ

Таблиця 5 – Заключний етап для серії випробувань №1

№ з/п	Компонент, який вводиться у суміш	pH, суміші	Т-ра, °С	Примітка
1.	Настоянка з підмором	6	18	Введення лікарських речовин
2.	Розплав забруса		35	
3.	Етанол 96 %	5,45		
4.	Консервант		18,9	
5.	Дисперсія карбомера у воді		18,9	Введення структуроутворювача
6.	Гліцерин	2,2	18,9	
7.	ПЕГ-400			
8.	Вода дистильована	2,36		
9.	Нейтралізатор	2,86		Нейтралізація структуроутворювача
10.	Вода дистильована			
11.	Масло м`яти		18-19	
12.	Діметилсульфоксид			
13.	Вода дистильована	5,07	19	

Таблиця 6 – Заклучний етап для серії випробувань №2

№ з/п	Компонент, який вводиться у суміш	pH, суміші	Т-ра, °С	Примітка
1.	Розплав суміші забруса з ПЕГ-400		64	Введення лікарських речовин
2.	Гліцерин	2,2	49	
3.	Консервант			
4.	Відфільтрована настоянка		40	Введення лікарських речовин
5.	Діметилсульфоксид		30-31	
6.	Етанол 96 %	5-6	30	
7.	Масло м`яти	5,7-6	18-19	
8.	Дисперсія карбомера у воді			Введення структуроутворювача
9.	Вода дистильована			
10.	Нейтралізатор	4		Нейтралізація структуроутворювача

В результаті випробувань отримано дисперсні структуровані багатокомпонентні суміші в формі гелів.

Обидва зразка являє собою кінетично стійкі системи: протягом 24 місяців в статичних умовах при температурі оточуючого середовища 17-30 оС не спостерігається розшарування та змін у структурі систем.

Ліпші за структурною однорідність зразки за серією досліджень №2.

Морфологічні дослідження зразків показали наступне:

? за дисперсним складом зразки №1 відносяться до грубодисперсних систем. Розмір дисперсних частинок в деяких полях зору досягає більш ніж 2 мм. Крім того, спостерігається неоднорідність розподілу дисперсних частинок по об`єму суміші.

РОЗРОБКА ТЕХНОЛОГІЇ ТА ОБЛАДНАННЯ ДЛЯ ОДЕРЖАННЯ СКЛАДНИХ ДИСПЕРСНИХ СИСТЕМ З БІОАКТИВНИМИ КОМПЛЕКСАМИ

? основна маса дисперсних частинок у зразках № 2 складає 0,5...100 мкм. «Проскакування» частинок розміром більше 150 мкм трапляються в 1 з 6 полів зору.

Але за вмістом біологічно-активних речовин кращі показники має зразок №1.

За результатами лабораторних досліджень було запропоновано відмовитись від процесу фільтрації, щоб максимально зберегти у гелі увесь спектр біологічно-активних речовин.

Процес мацерації поєднати з процесами диспергування, які здійснювати в дисково-циліндричному апараті типу AP-3000. Такий підхід дозволяє здійснювати та інтенсифікувати масообмінні процеси екстрагування біоактивних речовин за рахунок гідродинамічного режиму обробки системи та поступового розвинення поверхні контакту тверде тіло (бджолиний підмор) – екстрагент (розчин спирту).

За результати лабораторних та експериментальних досліджень проведено моделювання та масштабування процесів отримання апі-гелів на експериментальному стенді.

Для здійснення та інтенсифікації масообмінних та теплофізичних процесів залучити метод дискретно-імпульсного введення енергії у гетерогенні системи, який реалізується у дисково-циліндричних роторних апаратах типу AP-3000 [7,8].

Запропонована технологія отримання апі-гелів, яка складається з 3-х етапів (рис. 1 та табл. 7), має ряд переваг.

По-перше, в тепломасообмінних (зокрема, екстрагування, нагрів та т.і.) та фізико-хімічних (зокрема, нейтралізація та т.і.) процесах задіяно одну одиницю ємкісного обладнання.

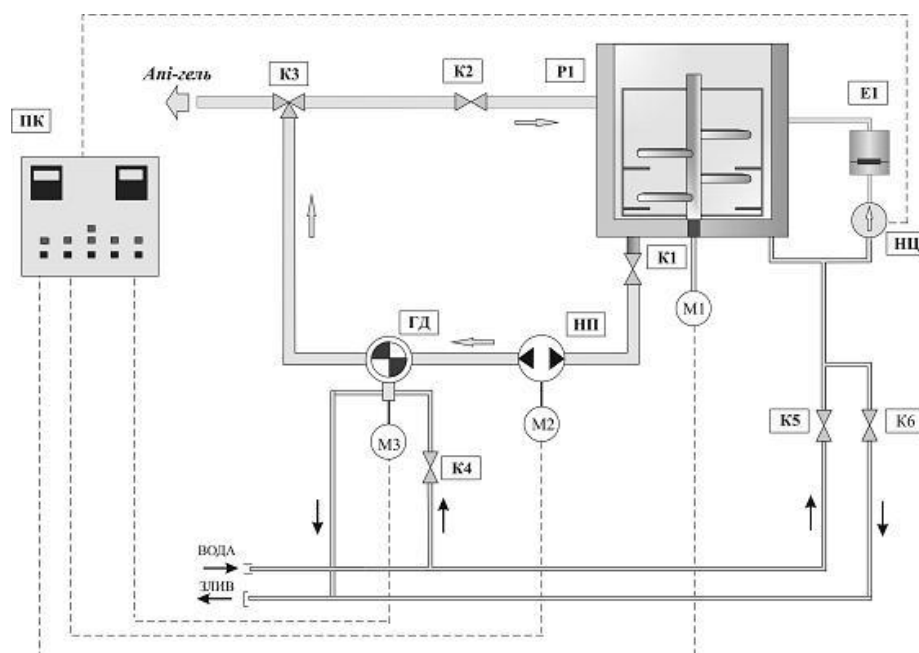

Рис. 1 – Технологічна схема отримання апі-гелів

РОЗРОБКА ТЕХНОЛОГІЇ ТА ОБЛАДНАННЯ ДЛЯ ОДЕРЖАННЯ СКЛАДНИХ ДИСПЕРСНИХ СИСТЕМ З БІОАКТИВНИМИ КОМПЛЕКСАМИ

ГД – гомогенізатор-диспергатор; Р1 – реактор; НП – насос продуктової; НЦ – насос циркуляційний; ПК – пульт керування; К1...К3 – запірно-регулююча арматура продуктового контуру; К4...К6 – запірно-регулююча арматура контуру циркуляції теплоносія; Е1 – електричний водонагрівач

Таблиця 7 – Технологічна карта отримання апі-гелів

Теплофізичні та масообмінні процеси на технологічних стадіях	Субстанції	Технологічне устаткування (рис. 1,2)					Примітки
		Реактор з перемішувачем	Роторний насос	Гомогенізатор-диспергатор	Нагрівач	Циркуляційний насос	
		Р1	НП	ГД	Е1	НЦ	
I. Активування біологічно-активних речовин та комплексів бджолиного підмору							
Дифузійні процеси (набряк частинок підмору, мацерація, екстракція), розчинення міжфазної поверхні	суміш №1: бджолиний підмор + розчин спирту						Контроль за дисперсністю
II. Отримання гомогенної дрібнодисперсної суміші							
Диспергування, гомогенізація, перемішування, нагрівання	суміш №2: введення у суміш №1 інших активних компонентів (забрус, м'ятна олія та т.і.) та компонентів основи (ПЕГ, гліцерин та т.і.)						
III. Структурування мікродисперсій системи							
Набряк частинок, гідратація, розгорнення молекул, нейтралізація структуроутворювача	введення у суміш №2 структуроутворювача						Контроль водневого показника
	нейтралізатор						

- періодичний режим роботи устаткування.

По-друге, використання на всіх стадіях технологічного процесу апарата типу AP-3000 дозволяє: скоротити тривалість тепло- та масообмінних процесів, зокрема нагріву, екстракції, структурування; отримати стійкий структурно однорідний продукт з високим показником біодоступності діючих речовин. За рахунок короткочасного локального нагріву, який забезпечує обробка в апараті, зберегти термолабільні біологічно-активні речовини та скоротити енергозатрати на нагрівання та плавлення основ.

Для реалізації запропонованої технологічної схеми отримання структурованих апі-препаратів з високим вмістом біологічно-активних компонентів розроблено дослідно-промислова тепломасообмінна установка (рис. 2).

Установка має наступні технічні характеристики:

РОЗРОБКА ТЕХНОЛОГІЇ ТА ОБЛАДНАННЯ ДЛЯ ОДЕРЖАННЯ СКЛАДНИХ ДИСПЕРСНИХ СИСТЕМ З БІОАКТИВНИМИ КОМПЛЕКСАМИ

Продуктивність *, кг/год., не менше	1000
Встановлена електрична потужність, кВт	10,5
Робочий об'єм реактора, м ³	0,03
Частота обертання перемішуючого пристрою, об/хв.	35...200
Температура теплоносія, оС	5...120
Габаритні розміри	1600x900x1400
Апарат АР-3000.	
Кількість статорно-роторних ступенів, од.	4
Частота обертання роторів, об/хв.	2880
Частота пульсацій, кГц	до 3,5
Тиск на всмоктувальній лінії, МПа	0,15-0,25.
Швидкість зсуву, с-1, до	192
Зсувні напруги, МПа, до	1,5

1 – пульт керування; 2 – електронагрівач; 3 – насос циркуляційний; 4 – дисково-циліндричний апарат типу АР-3000; 5 – насос роторний; 6 – ємність з перемішуючим пристроєм; 7 – рама; 8 – електродвигун перемішуючого пристрою

Рис. 2 – Дослідно-промислова установка для здійснення тепломасообмінних процесів отримання апі-гелів

Висновки

- Випробування показали, що ефективність процесів одержання структурованих МЛФ з великим вмістом біологічно-активних комплексів на основі апі-сировини залежить від гідродинамічних та теплотехнологічних параметрів обробки. Застосування ефектів ДІВЕ, реалізованих у дисково-циліндричних апаратах роторно-пульсаційного типу дає можливість не тільки отримати новий продукт, а і інтенсифікувати ряд тепломасообмінних та фізико-хімічних процесів.
- Отримані в роботі дані можуть бути використані для розробки нових технологій одержання структурованих лікарських та косметичних засобів з покращеними властивостями.

Література

1. Лудянский Э.Е. Пчелы и здоровье / Э.Е. Лудянский – М.: Знание, 1989 – 48 с.
2. Плахтій П. Д. Лікування продуктами бджільництва : [наук.-попул. вид.] / П. Д. Плахтій, А. І. Генко, Д. П. Плахтій. – Кам'янець-Подільський : ПП Буйницький О. А., 2008. – 38 с.
3. Немцев С.В. Хитозан из подмора – новый продукт пчёл / С.В. Немцев, О.Ю. Зуева, Р.Г. Хисматуллин, М.Р. Хисматуллин, В.В. Лариков, В.П. Варламов // Пчеловодство. – 2011. – №5.
4. Патент 2280463 РФ, МКИ А 61 К 35/ 119. Способ получения препарата для повышения резистентности организма / Луцук С.П. , Дробина А.И.
5. Темнов В.А. Технология продуктов пчеловодства / В.А. Темнов. М.: Издательство «КОЛОС», 1967. – 192 с.
6. Ермакова Н.Ю. Технология получения экстракта из пчелиного подмора / Н.Ю. Ермакова, А.Д. Рошаль, О.П. Сынчикова, Б.П. Сандомирский // Біотехнологія. – 2010. – Т.3, №2. – С. 89–95.
7. Патент 20698 UA, МПК В01F 7/00. Реакторный гомогенизатор / Л.М. Грабов, В.І. Мерщій, В.Т. Жилеєв.; заявник и патентовладелец ІТТФ НАНУ. – №97020627; опубл. 15.04.02, Бюл. №4.
8. Долинский А.А. Метод ДИВЭ в инновационных технологиях и тепломассообменном оборудовании / А.А. Долинский, Л.М. Грабов, Т.Л. Грабова // Промышленная теплотехника. – 2012. – Т. 34, № 3. – С. 18–30.

Автори:

Грабов Л.М. , к.т.н., ст.наук.сп. ІТТФ НАН України (044)424-13-96

Грабова Т.Л. , к.т.н., ст.наук.сп. ІТТФ НАН України (044)424-98-86

Шматок О.І., наук.сп. ІТТФ НАН України (044)424-98-86